

МЕДІАДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 007: 304: 001

ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ІСТОРИЧНОЇ АМНЕЗІЇ ПРО ГОЛОДОМОР 1932-1933 рр. В УКРАЇНІ

Соломія Онуфрив

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, 79044, Львів, Україна
e-mail: sonufriv@gmail.com*

Проаналізовано психологічні наслідки історичної амнезії про Голодомор 1932-1933 рр. в сучасному українському суспільстві, зокрема відзначено трансформацію сучасної національної свідомості від суспільної амнезії до відновлення історичної пам'яті.

Ключові слова: Голодомор, історична амнезія, психічна травма, історична пам'ять, трансгенераційна (міжпоколіннева) травма, місця пам'яті, українські медіа.

Постановка проблеми. Ідея вивчення психологічних наслідків історичних подій у гуманітарній науці не є новою. Проведені масштабні дослідження щодо наслідків Голокосту, Хіросіми і Нагасакі, проаналізовані наслідки таких психотравм як Чорнобильська катастрофа, Друга Світова війна, колективізація, розкуркулювання, репресії 1930-1940-х рр. Окремого дослідження як колективної історичної травми потребує Голодомор 1932-1933 рр. в Україні, зокрема його психологічні наслідки для сьогодення. Оскільки «травма геноциду – одна з найважчих серед інших видів колективних травм, яка найгірше піддається зціленню» [3]. Якщо суспільству не вдається справитися з колективною травмою, то відбувається її трансгенераційна (міжпоколіннева) передача. Травма делегується наступним поколінням, які переживають її як свою, з відповідними наслідками. Справді, колективна травма не обмежена у просторі і тривала у часі. Євген Сверстюк під час виступу на 80-ті роковини Голодомору влучно зауважив, що «вшановують трагедію українського народу саме ті, хто її не зазнав: у західних областях переважно. І ті ж, хто найбільше її зазнав, найменш це розуміють, і це велика проблема досі. У Харківській області, у Луганській, Дніпропетровській найважче про це говорити і найважче людям пояснювати, навіщо здалася історична пам'ять» [11]. На жаль, сучасне постгеноцидне українське суспільство, зокрема політична еліта, є прикладом втрати історичної пам'яті.

Мета статті – проаналізувати психологічні наслідки історичної амнезії про Голодомор 1932-1933 рр. в сучасному українському суспільстві, зокрема трансформацію сучасної національної свідомості від суспільної амнезії до історичної пам'яті про Голодомор.

Аналіз останніх досліджень. Серед відомих українських та закордонних дослідників Голодомору Андреа Граціозі, Енн Епплбаум Людмила та Владислав Гриневичі, Любомир Луцук, Тімоті Снайдер, Френк Сисин, Роман Сербин, Станіслав Кульчицький, Юрій Шаповал.

Психологічні наслідки трансгенераційної травми поколінь на прикладі Голодомору 1932-1933 рр. вивчали Вікторія Горбунова, Віталій Климчук [8] та Любов Найдьонова [7]. Історичні травми сучасної України досліджує доктор психологічних наук Павло Горностай [3]. Він виокремив чинники травматизації Голодомору та звернув увагу на важливість вибачення заради зцілення від колективної травми.

Дослідник Андрій Козицький у праці «Геноцид та політика масового винищення цивільного населення у ХХ ст.» [6] проаналізував геноциди українців, вірмен, євреїв, циган, масові убивства в Камбоджі і Руанді, «етнічні чистки» 1990-х рр. на Балканах, військові злочини часів Другої світової війни, примусові депортації кримських татар та інших народів СРСР.

Американський професор історії Тімоті Снайдер у праці «Криваві землі: Європа між Гітлером і Сталіном» («*Bloodlands: Europe between Hitler and Stalin*») [12] підтримав концепцію голодомору як геноциду. За Снайдером, територія сучасної України була найбільш смертоносною у Європі, оскільки упродовж 1933-1945 рр. тут загинуло більше 14 млн. осіб. Це колосальні травми у генетичній пам'яті українців, які підсвідомо визначають мислення людей.

Найновішим закордонним дослідженням про український Голодомор є книга американського історика і журналістки «The Washington Post» Енн Епплбаум «Червоний голод. Війна Сталіна проти України» («*Red Famine: Stalin's war on Ukraine*»). Авторка наголошує на умисному знищенні значної частини українського народу радянським режимом і покладає провину за це на Сталіна.

Виклад основних положень. Одним з наслідків Голодомору 1932-1933 рр. є втрата пам'яті – індивідуальної та колективної, а відтак історичної правди про Злочин. Упродовж більше ніж півстоліття українська нація була тяжко хвора. Здавалося, що діагноз «історична амнезія» – вічний і невиліковний. Адже, пам'ять, що стає забуттям, блокує моральний поступ суспільства. «У підсоветській Україні держава дбала як могла, щоби пам'яті про голодомор не було, а спогади лишалися на підсвідомому рівні; тему табуували, за згадки про голодомор карали, – тривав великий проєкт амнезії» [5, с. 3].

Дослідник Голодомору Дж. Мейс назвав сучасне українське суспільство постгеноцидним. На думку дослідниці Оксани Пахльовської, бути «постгеноцидним суспільством» означає не мати пам'яті. Упродовж 70 років Система наполегливо прищеплювала ліки для амнезії (термін за З. Фройдом) не тільки українцям, а й іншим народам. Режим «виховував» особливий вид *homo sovieticus* – людину без свідомості, без пам'яті, без почуттів і прагнень. Так історична амнезія вбивала свідому особистість.

Публіцист С. Грабовський зауважив, що «відмінність Голодомору від інших варіантів геноциду – у тому, що певній частині українців була залишена можливість фізично вижити – в обмін на фактичну відмову бути українцями...» [4]. Ці українські особливості можуть стати об'єктом досліджень в *genocide studies*. Історик А. Козицький теж вважає, що «Голодомор дав зрозуміти багатьом українцям: хочеш вижити – не ідентифікуй себе з українцем, хочеш вижити – зроби вигляд, що ти скорився, хо-

чеш вижити – розмовляй російською мовою, хочеш вижити – не наполягай, щоб твої діти вчили українську історію. Маємо постгеноцидний синдром, який проявляється через посилену агресивність (надмірну гостроту реакції) та апатію. Українці страждають саме від апатії та зневіри, бо злочинці так і не були покарані, більш того, їм ставлять пам'ятники!» [6]. Це яскравий прилад того, як на формування базових рис індивідуального/соціального характеру впливають історичні травми народу.

Очевидно, що відсутність пам'яті про Злочин зумовила політичний і моральний дискомфорт та роздвоєння національної свідомості сучасного українського суспільства. «Жертви чекають і помсти, і справедливого суду історії. Крім молитви, все, що ми можемо зробити для без числа цих мучеників – це пам'ятати. Що означає: знати, досліджувати, фіксувати і аналізувати події... Для народу, який втратив свою пам'ять, відродження неможливе. І саме з цієї причини комунізм так пильнує, щоб контролювати минуле та фальсифікувати історію», – застерігав французький історик А. Безансон [2, с. 51]. Тому Голодомор 1932-1933 рр. повинен увійти до історичної пам'яті народу як важливий спогад, що об'єднує українців, оскільки, за З. Бжезінським, **нація без пам'яті немов людина без розуму.**

Голодомор став однією з основних причин втрати Україною ідентичності, змінивши генетичний код нації. Насамперед через пам'ять чи, радше ліквідацію історичної пам'яті українців у часи тоталітарної системи та пострадянський період. Любов Найдьонова вважає, що «історична травма – це жахіття, які пережила велика кількість людей на певній території. Якщо це велика подія, то в межах одного покоління вона не завершується, а триває як мінімум 3 поколіннях, а то й більше. Про травму мають говорити і говорити постійно. Бо перше покоління як правило мовчить, воно «німе», адже емоційні ресурси вже вичерпані. Друге покоління росте ніби ображене, бо йому ніби не вистачає уваги, воно недолюблене. Третє покоління починає відчувати провину. Окрім того, у нас два покоління вирости у німій ситуації, непромовленій, невисловленій. Тому дуже реальність складна і змішана» [7].

Психологи виділяють кілька етапів динаміки опрацювання історичної психотравми: 1) стадія шоку, 2) заперечення, 3) усвідомлення, 4) відновлення [7]. Вижити – основна мета людей на стадії шоку. Згодом, коли безпосередня небезпека відступає, розпочинається «обробка» травми. На цьому етапі властиві напади природних веселощів, істерії, роздратованості, тривоги, розгубленості. Покоління, яке пережило Голодомор, керувалося прагненням вижити, тому було здеморалізоване і зденаціоналізоване, байдуже і жорстоке. Масовим було почуття безнадії, розпачу, пригніченості, виснажливості, тривожності й дратівливості. Їхні діти, отримавши цю травму генетично, намагалися забути про неї своїм мовчанням.

Тому сьогодні українське суспільство належить до тих суспільств, які мовчать усередині самих себе, спочатку – від глибини травм, а пізніше – часто уже за інерцією, за звичкою. Експерти вважають, що психологічні наслідки Голодомору переживаються важче, ніж наслідки війни. Бо на війні зрозуміло, де ворог, а під час Голодомору народ знищувала «своя» держава, що робило цю травму ще більш морально важкою.

Друга стадія – *заперечення* травми характерна як для індивідуального посттравматичного синдрому, так і для великої групи, для масової свідомості. Вважають, що безпечніші обставини, в які потрапляє людина після травми, і що більший внутрішній ресурс, то коротшою буде стадія заперечення. Але радянська політика

замовчування злочину фактично була спрямована на блокування рефлексії події, що призвело до фіксації стадії заперечення. Понад півстоліття проти пам'яті про Голодомор тривала інформаційна війна, доки на початку 1980-х рр. Д. Мейс не почав збирати свідчення очевидців про Голодомор.

Як вважає Павло Горностаї, політика замовчування стала «повторною травматизацією, фактично це був психологічний геноцид, спрямований на знищення історичної пам'яті народу, що тривав кілька десятиліть. Тому і сьогодні тема Голодомору, яку тотально витіснили з суспільної свідомості знаходиться на найглибшому рівні соціального несвідомого» [3].

Страх бути собою, тривала депресія, бажання забути все, що сталося призвело до індивідуальної та колективної втрати пам'яті. Суспільна «амнезія» про Голодомор у радянський та пострадянський період спричинила формування розірваної ідентичності кількох поколінь – так звану «амнезійну» ідентичність, яка ґрунтувалася на забуванні і запереченні.

У цьому контексті цікавою є відмінність між жителями сходу і заходу України. На думку дослідників, «на сході уникання розмов про Голодомор було не лише одним з нейробіологічних механізмів захисту психіки очевидців, яке як стратегія передалося нащадкам, але й страхом перед радянською владою, яка могла через згадки про Голодомор навіть ув'язнити когось із родини. На заході України немає уникання і про Голодомор говорили, по-перше, через відсутність особистих переживань, по-друге, через специфіку культурного середовища» [8].

Серед психологічних наслідків історичної амнезії – найважливіші зміни на рівні ідентичності, зокрема, занижена самооцінка, схильність до залежної поведінки, страх перед представниками влади, схильність до «сильної руки», відсутність ініціативи, неможливості прийняти себе самого в цілому. Тоталітарній владі також вдалося на тривалий час зупинити рух опору та волю до незалежності українців. Мабуть, саме тому, і сьогодні незначна частина людей досі застрягли на стадії заперечення раціоналізованої травми. «Одним з проявів травми поколінь може бути блокування емоцій, уникання розмов і спогадів. Дистанціювання від приурочених до роковин заходів, запалювання свічок і оплакування» [8].

Заперечення як один з механізмів захисту психіки за З. Фройдом – ефективний інструмент для ігнорування інформації, яку ми не хочемо визнавати. Заперечення працює на 2 рівнях: 1) на рівні заперечення подій; 2) на рівні заперечення почуттів. Отже, заперечення – це ефективний захист від страждання з одного боку, а з другого – це втрата здатності тверезо оцінити реальну дійсність і свої вчинки, почуття. Заперечення діє автоматично, поза волею людини. Варто зрозуміти, що заперечення не роблять свідомо. Це відбувається просто: людське «єго», щоб захиститися від страхів і конфліктів знищує інформацію, яка є важкою для сприйняття. За запереченням завжди стоїть страх.

Тому «психологічні наслідки Голодомору проявляються у світогляді, переконаннях, поведінці, когнітивних установках, які провокувалися травматичними подіями і передавалися з покоління в покоління. Власне, вони передаються і лишаються у дискурсі родини. Ніхто не з'ясовує, звідки походять такі переконання, і вони існують як реальність, незважаючи на зміну часу. Час змінюється, а установки продовжують жити» [8].

Важливим психологічним наслідком Голодомору є «стокгольмський» синдром – коли постраждалі, незважаючи на пережиті страшні події починають захищати, ставиться із розумінням до своїх убивць, тобто відбувається ідентифікація жертви з агресором. Саме так можна трактувати прихильність до радянської влади у частини людей, які постраждали від неї, які зрусифікувалися і відмовилися від власного «я».

Третій стадії – *усвідомлення* – характерне «наповнення» почуттями, потреба говорити про них, потреба повернутися на місце події, відновити деталі; повнота і яскравість спогадів, «повторне переживання», проживання гніву до насильника, компенсаторна агресія; проживання провини і перехід від провини до відповідальності. Нарешті Україна перестає боятися поглянути на власну історію, тобто «подивитися в очі» своєму колективному страху, переходить від психологічного заперечення до усвідомлення і прийняття своєї історії і себе самої. Без етапу усвідомлення проблеми неможливий наступний етап роботи – відновлення, через корекцію поведінки, звичок. Психологи наголошують, що необхідно проговорювати психологічні наслідки Голодомору, бо це зменшує депресивний стан суспільства, відбувається відділення себе від проблеми. Вважають також, що традиції, сімейні історії, народні пісні та інша творчість, яка несе в собі згадки про біль працюють як засоби опрацювання травми.

На початку 2017 р. В. Климчук та В. Горбунова провели психологічне дослідження «Голодомор 33: Розбити тишу», в якому вивчали психологічні наслідки трансгенераційної травми поколінь на прикладі Голодомору. В опитуванні взяли участь понад 1000 нащадків родин, які пережили Голодомор. На думку психологів, дослідження цієї теми – це один із перших кроків до зцілення від травми. «Щоб розбити тишу, треба говорити. Травму не вилікувати, якщо про неї не говорити. Історична подія дійсно живе в свідомості нащадків і має психологічні наслідки у повсякденному житті. Аби зцілити травму, треба шукати дієві методи, формальні заходи лише дистанціюють. Що більше ви розповідатимете, то більше розширюватимете поле значень, зменшуватимете поріг болісності почуттів. Те саме і за колективної травми – зцілення через пам'ять, через історії, традиції, вшанування» [8].

Четвертій стадії – *відновлення* – притаманно те, що людині/суспільству вже «досить болю» і вона «відпускає» історичну подію в минуле. Серед своєрідних ознак цього етапу: «переживання занепаду сил, виснаження, депресії; ритуали «завершення», «очищення»; з'являється почуття «одужання після важкої хвороби», усвідомлення травми як частини досвіду, перехід від ролі «жертви» до ролі «того, хто пережив травму»; бажання допомогти іншим постраждалим чи запобігти повторенню. **«Показником того, що ми позбулися травми поколінь на суспільному рівні стане те, що ми перестанемо звинувачувати когось у своїх проблемах і почнемо їх вирішувати разом, перестанемо перекладати відповідальність на владу. Фокусуватимемося не на проблемах, а на рішеннях. Ми не будемо застрягати в болю і проблемах. Почнемо слухати одне одного. Старі схеми перестають працювати, а нові ще не є ефективними. Перші значні результати побачимо через 5-10 років»** [8].

Аналізуючи досвід інших країн, дослідники вважають, що постгеноцидний вплив має закінчитися на четвертому поколінні. Зараз – це молоді люди: школярі, студенти. Тому настає час для звільнення та відновлення.

Факт, що соціальна («колективна») пам'ять українців трансформується від суспільної амнезії до відновлення історичної правди засвідчують результати соціологічних досліджень: якщо у 2012 р. 59% українців вважали, що Голодомор був геноцидом, то у 2015 р. таку думку поділяли вже 80 відсотків! [13]. Станом на 2016 р. ця цифра дещо зменшилася до 72 % [10]. Можемо стверджувати, що українське суспільство знаходиться сьогодні на перехідному етапі від стадії усвідомлення до стадії відновлення.

Отож, пам'ять не відібрати. Тоталітарна система не врахувала, що можна вбити людину фізично – розстрілюючи чи терором голодом, але не можна вбити пам'ять. Одним із китів, на якому тримається кожна нація, є спільна історична пам'ять, особливо – спільний травматичний досвід, яким для українців мав би стати Голодомор. Допоки українське суспільство не буде ставитися до цього належним чином, йому ніколи не відродиться як повноцінній нації. Необхідною умовою повернення природної європейської ментальності – є принцип відродження історичної пам'яті.

«Чого ж ми, українці, так спрагло тягнемось до свого минулого? Це ознака нашого духовного здоров'я чи, навпаки, невпевненості, ущербності й страху перед сучасним і майбутнім, історичної інфантильності? Так само, як окрема людина в хвилини зневіри і невдач, приниження рятує себе, віру в свої можливості, звертаючись до зоряних сторінок власного минулого, так і народ, коли утверджує себе поміж іншими народами, а ще більше тоді, коли настає загроза його духовного чи фізичного знищення, розчинення «на розпутьях велелюдних» історії, щоб вижити, апелює до свого минулого», – зауважує дослідниця С. Андрусів [1, с. 12]. Постгеноцидне українське суспільство має віднайти сили для переосмислення власної історії. Адже без цього не можна рухатися вперед.

Сьогодні в Україні історичну пам'ять про Голодомор повертають через конструювання справжніх «місця пам'яті». Автором концепції «місця пам'яті», яка з'явилася на початку 1980-х рр. є французький дослідник історичної пам'яті П'єр Нора. Вчені використовують цей термін до інших національних контекстів, зокрема й українського.

На думку П. Нора, «оскільки традиція пам'яті зникає, суспільство відчуває себе зобов'язаним зберігати і збирати свідчення» [9, с. 249]. На зламі 1970-1980 рр. у світовій гуманітарній науці почали активно вивчати феномен «пам'яті». За Нора, колективна пам'ять певної соціальної групи кристалізується у певних місцях («місцях пам'яті»), які виконують символічну роль і покликані створювати уявлення суспільства про самих себе і свою історію. «Місцями пам'яті» можуть бути люди, предмети, будівлі, книги, пісні. Ці символічні місця повинні допомогти подолати розриви між історією та справжньою пам'яттю, повернути нам відчуття зв'язку з минулим, і подолати віддаленість минулого і сьогодення. Найважливіша функція «місць пам'яті» є збереження пам'яті групи людей про певну подію.

Формою трансляції символічного капіталу певних соціальних груп, яка є виразником групових цінностей, уявлень, настанов є соціальна пам'ять. З цим поняттям корелюються такі концепти, як: культурна, колективна, історична пам'ять, «контрпам'ять», місце пам'яті, «історична правда», «історичний досвід», «комунікативна традиція».

Французький соціолог Моріс Гальбвакс, який в 1930-х рр. запровадив в науковий обіг термін «колективна пам'ять», вважав, що індивід має два види пам'яті: індивідуальну та колективну (групову).

Якщо проаналізувати соціальну (колективну) пам'ять українців у радянський і пострадянський час, то можна виділити її два види:

1) *фейкова пам'ять*, тобто радянські символічні місця пам'яті/квазіпам'яті (чи радше фальсифікації історії) – ленінські кімнати, «червоні куточки», пам'ятники невідомому солдату, вічний вогонь... Якщо говорити про Львів, то варто виокремити Пагорб Слави, де нібито був перепохований агент НКВС, терорист-розвідник Микола Кузнецов. Але тепер достеменно відомо, що це була чергова вигадка радянської пропаганди.

2) *контрпам'ять* – це соціальна пам'ять народу про певні події, які мали місце в його складній історії, йдеться зокрема про національно-визвольні змагання початку ХХ ст., Голодомор, політичні репресії, ОУН і УПА, дисидентський рух. У Львові, це, зокрема, тюрма на Лонцького – політична в'язниця з режимів: польського, радянського, нацистського, спогади про яку передавали з покоління в покоління місцеві жителі.

Штучно розірвана колективна пам'ять призвела до конфлікту «інакшостей» – ментального розламу та загального невпізнання Заходу і Сходу в Україні. Ідеологічний та національний розкол сучасної України є безпосереднім наслідком постгеноцидного стану українського суспільства. У цьому конфлікті у «західних» і «східних» українців карти пам'яті – різні. Чому? Бо в Криму, на Донеччині та Луганщині «місця пам'яті» навіть у незалежній Україні залишалися радянськими. Отож різні символічні «місця пам'яті» стали полем для війни пам'ятей, зрештою, для війни ідентичностей нині.

Після відновлення незалежності українське суспільство не відчувало приниження, живучи в містах, де недоторканими залишилися пам'ятники Леніна, а вулиці носили імена комуністичних злочинців. Відсутність національної пам'яті призвела до того, що одна частина країни намагалася зневажати іншу частину. Лише під час Революції Гідності прийшов час на остаточний «ленінопад», а з травня 2015 р. запровадили декомунізаційні закони, прийняті українським парламентом.

Зрештою, заперечення Голодомору радянською владою (Сталіним) призвело до сучасного заперечення російською владою (Путіним) «Их там нет»: йдеться про заперечення участі російської регулярної армії під час анексії Криму та у військовій агресії на Сході України. Очевидно, що російська-українська війна – це нова колективна травма для українського суспільства.

Павло Горностай, використовуючи 2 параметри: активність-пасивність і миролюбність-агресивність виділяє чотири типи реакцій на травму, які закріплені у національному характері: нормальний (прогресивний), депресивний (регресивний), пасивно-агресивний, активно-агресивний [3]. На його думку, після тривалого етапу соціальної депресії, який пережила Україна сучасне українське суспільство знаходиться на переломному етапі. Але через російську агресію Україна мабуть не уникне пройти весь цикл виходу з травми: від пасивно-агресивного через активно-агресивний до нормального (прогресивного).

Без історичної пам'яті неможливе відтворення історії певного суспільства. Вона опредметнюється у таких культурних формах як традиції, пам'ятки, мемуа-

ри, її арсеналом є музеї, архіви, бібліотеки. Щоб відновлювати історичну правду у різних країнах світу використовують також комеморативні практики. Йдеться про комплекс дій та об'єктів, зокрема ритуали, церемонії, пам'ятники, меморіальні комплекси, спрямовані на репрезентацію певного історичного нарративу, який є важливим для значної частини суспільства. До таких практик можемо віднести: Національний «Меморіал пам'яті жертв голодоморів в Україні» в Києві, електронну книгу пам'яті – інтерактивну версію 18-томного однойменного видання, яке містить інформацію про майже мільйон жертв великого Голоду та близько 14 тисяч населених пунктів, яких торкнулась ця трагедія, всеукраїнську акцію «Запали свічу», започатковану у 2003 р. Дж. Мейсом.

Завдання української журналістики у поверненні історичної правди про Голодомор особливе: донести інформацію про складні сторінки власної історії до різних суспільних верств, допомогти налагодити суспільний діалог та порозуміння. Так, як свого часу про ці події не побоялися написати британські журналісти Малкольм Магерідж та Гарет Джонс. Останній, до речі, таємно від радянської влади та спецслужб писав репортажі та нотатки про штучний голод в радянській Україні.

Медії є тим інструментом, які можуть актуалізувати певний соціальний досвід впливаючи на соціальну пам'ять в цілому. Через замовчування чи подачу вибіркової інформації ЗМІ часто вдаються до маніпулювання суспільною свідомістю. Один з інструментів, за допомогою якого ЗМІ впливають на формування соціальної пам'яті є медіатизація пам'яті – віртуалізація соціального механізму запам'ятовування/забуття, різні форм репрезентації минулого у просторі повсякденності, що транслюються в медіасфері. Міжкультурна і міжнаціональна взаємодія, відновлення історичної правди, конструювання національної ідентичності – усе це неможливо відтепер без медіаресурсів.

Л. Найдьонова вважає, що питання колективної травми потребує глибокого неупередженого аналізу, адже є медійно небезпечним. На її думку, медійна небезпека, крім політичного аспекту, передбачає ще й небажані віктимізаційні наслідки: посилення відчуття «травмованої жертви» або спротив, відкидання проблеми через побутове розуміння поняття психотравми як психічної хвороби [7].

Тому маємо розуміти, що історична правда про Голодомор є частиною не лише її історичної, культурної, моральної пам'яті, а й пам'яті державотворення, пам'яті політичної, пам'яті цивілізаційної. До слова, історики вважають, що прихована пам'ять Голодомору була однією з причин голосування за незалежність України на референдумі 1991 року.

Висновки. Голодомор 1932-1933 рр. в Україні – це історична, колективна психотравма українського народу, яку ми сьогодні зцілюємо з допомогою відновлення історичної пам'яті. Пам'ятати про ці події важливо не лише для того, аби зцілити рани минулого, а й щоб запобігти повторенню подібних злочинів у майбутньому. Історична травма – це подразник, який вимагає відповідної емоційної реакції, тобто можливості відкрито висловлювати свої почуття з цього приводу. Непропрацьовані конфліктні ситуації не заживають, доки їх не усвідомлює суспільство, зокрема через професійну роботу соціально відповідальних медій. Саме так українське суспільство зможе нарешті позбутися постгеноцидного синдрому та комплексу народу-жертви. Настає час для посттравматичного зростання, коли пропрацьована травма з дефіциту перетворюється у індивідуальний/колективний ресурс.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрусів С. М. Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х років ХХ ст. / С. М. Андрусів. – Тернопіль : Джура, 2000. – 340 с.
2. Безансон А. Пам'ятати й досліджувати / А. Безансон // Сучасність. – 1983. – №10. – С. 48-51.
3. Горностай П. Современная Украина в свете исторических травм / П. Горностай – [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://gorn.kiev.ua/publ91.htm>
4. Грабовський С. Пазурі Голодомору [Електронний ресурс] / С. Грабовський // Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/290619?idsource=288273&mainlang=ukr>
5. Гриневич Л. Хроніка колективізації та голодомору в Україні 1927-1933 / Л. Гриневич. – Том 1. 1928-1929. – Книга 1. – К.: Критика, 2008. – 552 с.
6. Козицький А. Геноцид та політика масового винищення цивільного населення у ХХ ст. / А. Козицький. – Навч. пос. – Л.: Літопис, 2012. – 608 с.
7. Найдьонова Л. А. Історична травма спільноти: як нащадкам пам'ятати трагічне? / Л. А. Найдьонова // Практична психологія та соціальна робота : наук.-практ. освітньо-метод. журн. – 2012. – № 2. – С. 48-55.
8. Наумець І. Якими є психологічні наслідки Голодомору в повсякденному житті українців [Електронний ресурс] / І. Наумець // Режим доступу : <https://life.pravda.com.ua/health/2017/07/31/225607/>
9. Нора П. Теперішнє, нація, пам'ять / П'єр Нора; пер. із фр. А. Рєпи. – К.: ТОВ Видавництво «КЛЮ», 2014. – 272 с.
10. Поліковська Ю. Голодомор вважають геноцидом три чверті українців [Електронний ресурс] / Ю. Поліковська // Режим доступу: https://zaxid.net/golodomor_vvazhayut_genotsidom_tri_chverti_ukrayintsiv__opituvannya_n1410328
11. Серєда С. Ті, хто найбільше постраждав від Голодомору, найменше його розуміють – Сєрєстюк [Електронний ресурс] / С. Серєда // Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/articleprintview/25110536.html>
12. Снайдер Т. Криваві землі: Європа між Гітлером і Сталінім: монографія / Тимоті Снайдер. – Київ : Грані-Т, 2011. – 448 с.
13. 80% українців вважають Голодомор геноцидом. Соціологія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.istpravda.com.ua/short/2015/11/24/148747/>

PSYCHOLOGICAL CONSEQUENCES OF THE HISTORICAL AMNESIA CONCERNING THE UKRAINIAN FAMINE OF 1932-1933

Solomiya Onufriv

*Lviv National Ivan Franko University,
General Chuprynka street, 49, 79044, Lviv, Ukraine
e-mail: sonufriv@gmail.com*

The author has analyzed the psychological consequences of historical amnesia of the present-day Ukrainian society, concerning the Ukrainian Famine of 1932-1933 years. In particular, the author has studied the phenomenon of transformation of the hodiernal national conscience – from a total social amnesia to the stages of regaining the historical culture (including the facts of the Ukrainian Famine) after the collapse of the soviet regime.

Dynamics of individual and collective processing of the historical psychoinjury is divided by the author into the following phases: shock, deprecation, awareness and restoration. The primary priority of humans placed into the phase of shock, is a survival. Thus, the correspondent generation turned to be dispirited, apathetic and despicable. The next phase is foremost characterised by the fear of one's own identity, denying the psychoinjury, protracted depression and explicit desire to disremember all traumatic experience which had led to the collective amnesia. The social «amnesia» overshadowing the Ukrainian Famine in the Soviet and post-Soviet years, caused the formation of a disrupt identity of several generations. The nation going through the awareness phase, has no more fear of facing the own history, switching from psychological deprecation to the cognizance and acceptance of the own history and identity. Historical trauma is an aggravation causing the correspondent emotional reaction, that is, the ability to openly express one's feelings and emotions. The fourth restoring phase includes the processes where society/individuals have «enough of that pain» and lets historical event drift back to go in the past.

The modern post-genocidal Ukrainian society is at a transitional stage from awareness to restoring of the historical memory. The author states that the present-day historical memory of the Ukrainian Famine is regained through creating the real «memory places» and commemoration practices in Ukraine. In addition, the importance of the professionalism of socially responsible Ukrainian media was emphasized by the author as well.

Key words: Ukrainian Famine, historical amnesia, mental trauma, historical memory, trauma intergenerational transmission, places of memory, Ukrainian media.